Көнчыгыш илләрдән кергән төрләренә караганда,бик үзенчәлекле.Аларда дөнья әдәбияты да, кино-театрлар да, миф-легендалар да, Европа халкының дөньяга карашы, аны кабул итүе – барысы да урын ала. Шунысы кызыклы, бу эргонимнарның барысы да инглиз телендә язылган. Гомумән, инглиз теле, потенциаль клиентларны җәлеп итү максатыннан, эргонимнар составында, рекламада бик актив кулланыла. Һәм ул, гадәттә,теге яки бу кибет, сәүдә үзәге тәкъдим итә торган товарның югары сыйфатлы, модалы, заманча һәм Европадан кертелгән булуына ишарә итә.

Югарыдан күренгәнчә, татар эргонимиясе илдәге һәрбер сәяси-иҗтимагый вакыйганы, күпмилләтле Казан шәһәренең мәдәни-рухи тормышын, дини гореф-гадәтләрне, милли йолаларны чагылдыра алуы ягыннан олы әһәмияткә ия ономастик тармак булып тора.

Чыганаклар

1. Атласи, Һ.М. Себер тарихы. Сөен-бикә. Казан ханлыгы / Һ. М. Атласи. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1993. – 446 б.

2. Әл-Кайси М.И. Ислам әхлагы һәм гадәтләре / М.И. Әл-Кайси. – Казан: «Иман» нәшр., 1994. – 120 б.

3. Галиуллина, Г.Р. Татарские личные имена в контексте лингвокультурных традиций / Г.Р. Галиуллина. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2008. – 352 с.

4. Саттаров, Г.Ф. Татар антропонимикасы / Г.Ф. Саттаров. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1990. – 276 б.

5. Фахрутдинов, Р.Г. История татарского народа и Татарстана / Р.Г. Фахрутдинов. – Казань: Магариф, 1995. – 255 с.

Батталова Алсу Дамировна
Җәүһәрова Фәнзилә Хәкимовна
Республика традицион мәдәниятне үстерү үзәге, Казан

ТАТАРЛАРДА МАЛ АСРАУГА БӘЙЛЕ ТРАДИЦИЯЛӘР: ИСЛАМ ДИНЕ АСПЕКТЫНДА

Статья подготовлена в рамках поддержанного РГНФ и Правительства Республики Татарстан научного проекта №16-14-16024 а(р)

В данной статье рассматриваются животноводческие традиции татар в поверьях и обрядах в свете трансформации исламсокй религии.

Ключевые слова: *ислам, молитва, скотоводство, поверье, обряд.*

This article discusses the Tatars' farming traditions in their beliefs and rituals in a view of the Islam's transformation.

Key words: *Islam, prayer, farming, belief, ritual.*

Башка халыклар кебек үк татарларның да мал тоту, асрау тәртипләре бик борынгыдан ышанулар һәм йола-гадәтләр белән тыгыз бәйләнгән. Чөнки мал тоту татар халкының төп шөгыльләреннән берсе булып, мал асрауга игътибар зурдан булган, һәр кеше малының үрчүен, гаиләне туендырырлык табыш китерүен теләгән. Ислам дине татарлар арасында таралганчы яшәп килгән ышануларга төгәл фәнни бәяләмәләр юк, фәнни әдәбиятта алар мәҗүсилек культлары, тәңречелек белән бәйләп аңлатыла. Бу ышанулар, йола-гадәтләр күп гасырлар дәвамында ислам дине йогынтысында трансформация кичергәннәр, кайбер билгеләрен җуйганнар.

Галимнәр ислам дине йогынтысының татар халкы аңына үтеп керү дәрәҗәсен халыкчан ислам (традицион ислам) дип бәялиләр. Традицион ислам – ислам дине кагыйдә-тәртипләренең халыкның ислам дине кабул ителгәнче формалашкан милли һәм көнкүреш традицияләре белән синтезы. Халыкчан ислам бигрәк тә авыл халкы арасында киң таралыш тапкан [4].

Бу күренеш, ягъни ислам һәм халык иҗатының керешеп китү очраклары фольклористика фәнендә XX гасыр идеологиясенә бәйле җитмеш елдан артык игътибардан читтә калып килде. Беренче хезмәтләрдән А.Х. Садекованың докторлык диссертациясен атап була. Бу хезмәттә төп игътибар мөнәҗәт жанрына бирелә. Бу жанр татар фольклористикасында ислам традицияләренә бәйле туа. Аның эчтәлеге һәм функциональ параметрлары ислам фәлсәфәсе белән билгеләнә. XXI гасыр башына кадәр бу жанрны өйрәнү тыелганлыктан, мөнәҗәтләр өйрәнелми һәм җыелмый. XX гасыр ахыры XXI гасыр башында Р.А. Исхакова-Вамба һәм М.Н. Нигъмәтҗановның музыка фольклорына караган хезмәтләре дөнья күрде [Fleur F. Gilemshin, Fanzilya H. Zavgarova, Alsou D. Battalova, 2015, 10(7): 2081].

Ислам дине кабул иткән башка халыкларда халык иҗатына ислам диненең йогынтысы галимнәр тарафыннан шактый өйрәнелгән. Мәсәлән, казах галимәсе Р.М. Мостафина: «Ислам дине казах халкының элекке ышануларын тулысынча юкка чыгара алмады, ә бәлки бу ышанулар ислам дине кысаларында үзгәреш кичереп, ислам диненең яңа элементлары кебек кабул ителә башлады» [Мустафина, 2008, 3: 32] дип билгеләп үтә, ягъни, халыкның рухи дөньясында синкретизм өстенлек итә: халыкның ышанулары ислам дине тәртипләре белән берләшә. Төрки халыкларда иң киң таралган һәм иң кызыклы саклау (оберег) чараларыннан берсе – әйләнү йоласы. Казахларда ул – айналайын – «әйләнәм, сине әйләнеп чыгам» сүзе белән белдерелә. Чокан Валиханов «Кыргызлар әйләнүнең сихри көчен таныйлар, алар нәрсәне дә булса тулысынча әйләнеп чыгудан качалар, кешене әйләнеп чыгу – бу кешенең бөтен авыруын, аның бөтен тылсымын үзеңә алу дип ышаналар. Шуңа күрә кыргызларда айналайын, Урта Азия төркиләрендә – ургулаин – мәхәббәтне аңлатучы иң матур сүз» [Мустафина, 1992: 123].

Бу күренешне, ягъни хайванны күз тиюдән саклауга бәйле сыерны ике-өч тапкыр әйләнеп чыгуны, без Татарстанның Тәтеш, Апас һәм Әлки

районнарына Республика традицион мәдәниятне үстерү үзәге тарафыннан үткәрелгән комплекслы экспедиция вакытында да очраттык: *1) «Күз тисә, әни ипигә тоз салып аятел көрси укып өшкерә дә, сыер янында 2-3 тапкыр әйләндереп, име-томы шул булсын, күзең күкмәгең синнән китсен дип сыерга каптыра иде. Аятел корси, Колһуалла укый иде әни.»* (Бикмөхәммәтова Фәнзилә, ТР, Апас районы, Югары Ындырчы авылы). *2) Сыер бозаулагач, тирә-ягын сыйпап әйләнеп укып чыгасың Әлхәмне, 3 мәртәбә әйтергә кирәк. Башыннан алып сыртына таба сыйпарга кирәк* (Гыйззәтова Минҗыя, ТР, Тәтеш районы, Сөендек авылы). Карап үткәнебезчә, төрки бабаларыбыздан калган әйләнү йоласы ислам дине тәэсирендә бераз үзгәреш кичергән, ягъни исламлашкан, йола барышында Әлхәм, Аятел корси, Колһуалла догаларын уку белән керешеп киткән.

Тәтеш районында күз тию белән бәйле теркәлгән тагын бер очрак: *1) Сыерга күз тисә, өстенә укыйсың. Колхуалла, Әлхәм сүрәсен 3 тапкыр, су өстенә өреп-өреп укыйсың да, тирә-ягына, күз төпләренә, колак артларына сөртәсең дә, бусага җарыгына илтеп саласың. Күз тигәннән айнып китә шуннан соң* (Әбелханова Фәүзия, ТР, Тәтеш районы, Тархан авылы). *2) Күз тигәнне карчыкларга биреп дога укытасың, өшкертәсең хайваннар ашый торганны, җиленгә сибә торганны. Тозлы ипигә дә өшкерәләр. Аны каптырасың. Фәләкъ, нәс сүрәләрен укыйлар* (Гыйззәтова Минҗыя, ТР, Тәтеш районы, Сөендек авылы). Теркәлгән ике очракта да йола ислам дине кануннары нигезендә башкарыла, ягъни сыерга каптырыласы, сөртеләсе ризыкның яки суның көче дога ярдәмендә үстерелә.

Экспедиция барышында теркәгән тагын бер очрак, хайванның үлемен туктату максатыннан башкарылган йола: *1) «Безнең күрше бабайларның сарыклары бик күп иде. Тутырып кайтып кererләр иде көтүдән. Мин әйтә идем, иии җаратам да шулай дип. Әтигә әйтәм, күрше бабайларныкы кебек калдырыйк әле дим. Җарар, калдырдык. Безнең сарык үрчемәде. Өч башка бер тәкә бәрәнләде. Тәкә кырда үлеп калган. Парняда. Барыгыз, алып кайтыгыз, ди әти. Мендек, бәрәнне алып төштек. Син әйттең ди әти, күрше бабайлар куганда, җаратам шундый дип ди, ходай бирмәсә, үзең ала алмыйсың шул ди. Шул тәкәне сарыклар тора торганның астына кыйблага каратып, бисмилла әйтеп, бастырып күмдек. Шуннан соң сарыкларыбыз үрчи башлады* (Гыйззәтова Минҗыя, ТР, Тәтеш районы, Сөендек авылы). *2) Сарыкларыбыз үлгәчтен, хайван йөри торган капка тупсасына бабай бисмилла әйтеп, укып, корбан сарыгының, эчәкләрен, башын, тиресен, аякларын күмдек. Ясин да, тәбәрәк тә укый бабай. Кояш баеганда башкарсаң әйбәт. Бабай белән бергә казып эшлибез* (Әбелханова Фәүзия, ТР, Тәтеш районы, Тархан авылы). Экспедиция вакытында Тәтеш районында язып алынган ике очракта да информантлар сарыкларның үлемен нәкъ менә шушы йола белән туктатып булганлыгына ышаналар, шул ук вакытта бу йола һәр ике очракта да бисмилла

әйтеп башкарыла, икенче вариантта мулла бабай чакырыла, ул ясин һәм тәбәрәк укый һәм бу эш мулла белән берлектә эшләнелә.

Татар халкының мал тотуга бәйле бик үзенчәлекле иҗат үрнәкләрен карап үткәнебезчә, ислам дине йогынтысында шактый үзгәреш кичерсә дә халкыбыз бик борынгыдан килгән йола-гадәтләрен, ышануларын саклап килә.

Литература

Мустафина, Р.М. Представления, культы, обряды у казахов / Р.М. Мустафина. – Алма-Ата, 1992. – 176 с.

Мустафина, Р.М. Традиции почитания святых у казахов, образы которых связаны с официальной исламской традицией / Р.М. Мустафина // Вестник КазНУ. Сер. Востоковедение. – 2008. №3. – С. 31-37.

Fleur, F. Gilemshin, Fanzilya H. Zavgarova, Alsou D. Battalova. Motives of iIslamic culture in tatar folk tales// The Social Sciences. – 2015. – 10(7): 2081-2084.

http://religiocivilis.ru/islam/456-narodnyi-islam.html.

Батталова Лилия Муллаҗановна

Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан

РУС МӘКТӘПЛӘРЕНЕҢ ТАТАР ТӨРКЕМЕНДӘ ГАДИ ҖӨМЛӘ ТЕМАСЫН ӨЙРӘНГӘНДӘ ИНФОРМАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ

Компьютер является одним из важных и новых средств в учебном процессе. Использование его способствовало появлению новых информационных технологий. Компьютерные технологии позволяют реализовать основные методы обучения татарскому языку.

Ключевые слова: *компьютер, технологии, процесс, учеба, методы.*

The computer is one of the most important and new means in learning process. The use of it has contributed to the emergence of new information technologies. Computer technologies allow to realize the basic methods of learning of the Tatar language.

Key words: *Computer, technology, process, learning, methods.*

Бүген педагогика фәнендә һәм укыту-тәрбия процессында зур үсеш-үзгәрешләр бара. Белем эчтәлеге яңа күнекмәләр белән баетыла, мәгълүмат белән эш итү сәләте үстерелә, шәхесне рухи яктан тәрбияләүгә, кешенең әхлакый йөзен формалаштыруга зур әһәмият бирелә. Ә татар теле укытучысы алдында татар телен камил белгән, татар халкының милли традицияләрен таныган, хөрмәт иткән, аны үстерүгә әзер булган балалар тәрбияләү бурычы өстәлә. Әлеге максатка ирешүдә татар теле һәм әдәбияты укытучылары дәресләрдә заманча укыту технологияләреннән файдаланырга тиеш булалар. Алар арасында елдан-ел уңышлырак кулланылганы, һичшиксез, мәгълүмати технологияләр булыр, дип исәплим.